

PROBLEMI IN DISKUSIJA

Bogo Grafenauer

OB PISANJU O SLOVENSKEM ZGODOVINOPISJU

Veliki italijanski zgodovinar antike in historiografije o antiki Arnaldo Momigliano je pred desetimi leti začel razpravo o »novih poteh raziskovanja antike v 19. st.« (1982)¹ z besedami: »V našem času je velika nevarnost, da tisti, ki najbolj gladko govorijo o zgodovinarjih in znanstvenikih, ne razumejo ravno mnogo o zgodovini in znanosti«. Po sarkastičnih opazkah, da je lažje opisovati Housmannovo homoseksualnost kot njegove uspehe pri izdaji Maniliusa ali da podpora Georges Dumézila gibanju Action française ne vsebuje nobenega argumenta zoper njegove teorije o indoevropski družbi, podčrtuje, da se moramo ne glede na zanimivost človeških slabosti »usmeriti v znanstvene dosežke, če hočemo uiti nevarnosti površnih ali pristranskih ocen. . . . V obdobju ideologij moramo porabljati večjo skrb za to, da podvržemo znanstvene rezultate edinemu legitimnemu kriteriju ocenjevanja, to je veljavnosti postopka dokazovanja«.

Tega svarila sem se tem bolj spominjal, čim dlje sem bral članek Vaska Simonitija »O slovenskem zgodovinoписju 1945–1990« v lanskem letniku Zgodovinskega časopisa² in nato premišljal o njem. To je tipična politična in ideološka (ob)sodba brez konkretne presoje opravljenega dela in analize njegove metode in brez analize pomena konkretnega opravljenega dela za boljše spoznanje preteklosti slovenskega naroda in razmerja konkretnih metod dokazovanja in znanstvenega interesa slovenskega zgodovinoписja z onimi v širokem svetu (zlasti tudi v francoskem zgodovinoписju).³ Saj je avtor res čutil dolžnost, da se je v naslednjem zvezku Zgodovinskega časopisa⁴ opravičil po opozorilu, da citat o moji označbi slovenskega zgodovinoписja (z iztrgano poltretjo vrstico iz konteksta 15 strani mojega nastopnega predavanja kot prvega docenta na šole tedaj ustanovljeni katedri za zgodovino Slovencev 7. XII. 1946) že zaradi izpuščenih besed pomeni potvorbo mojega stališča.⁵ Zapisal je, da je vzrok le »nemarnost in nič drugega«. Verjamem, toda ne le da tudi to označuje neko delovno »metodo«, marveč se je z opravičilom dotaknil le obrobne malenkosti, ki res kaže nedopusten način pristopanja k pisanju te vrste, pri katerem ima svoje dolžnosti tudi urednik, po svojem znanstvenem delu za celo generacijo starejši od avtorja (saj se mu je začelo prav l. 1946).⁶ Poleg tega Simoniti uporablja tak beletristično spreten, toda vsebinsko preveč lahкотen pristop k tem vprašanjem že tretjič ali četrtič.⁷ Čeprav sedaj res prvič v znanstveni reviji, osrednjem glasilu slovenskih zgodovinarjev. Prav zaradi tega sem se odločil odgovoriti na izziv s postavitvijo stvari na njihovo pravo mesto.

1. O Simonitijevem metodološkem izhodišču

Presenetljivo nasprotje med tendenco Simonitijevega pisanja o slovenskem zgodovinoписju 1945–1990 (str. 388–393) in njegovim načelnim metodološkim izhodiščem (387) je njegova preprosta vera (prav nič je ne skuša opredeliti in s tem omejiti) o odvisnosti »družbene nadstavbe« od »družbene (materialne) podlage«. Sploh namreč ne dvomi, da je zgodovinoписje »družbeno pogojena znanost« (387), kar je že prej dvakrat močno poudarjal.⁸ To pa je jedro marksistične družbene ideologije, ki v tej obliki gotovo presega v historiografiji uveljavljeno pojmovanje marksizma kot »nove metode razlage zgodovinskega razvoja« (tako je opredeljeno priznanje marksizma v mojih delih o teoriji zgodovine – in tudi danes mu priznam bistveno vlogo v razvoju modernega zgodovinoписja),⁹ ki je zamenjala zgolj teoretično in nedokazljivo teleološko obravnavo zgodovine ali pa

¹ A. Momigliano, *New Paths of Classicism in the Nineteenth Century, History and Theory* 1982, nem. prev. v zbirki *Wege in die Alte Welt*, Berlin 1991, str. 108.

² V. Simoniti, O slovenskem zgodovinoписju 1945–1990 ali kako je na zgodovinoписje vplivalo staranje oblasti, ZČ 46, 1992, 387–394.

³ Bodisi ob vzporejanju koncepcij sintetičnih del, bodisi z analizo dokazovalnega postopka najpomembnejših monografij, bodisi ob karakteristiki metodoloških del v zadnjih desetletjih in podobno.

⁴ V. Simoniti, Opravičilo, ZČ 46, 1992, 546.

⁵ B. Grafenauer, Problemi in naloge slovenskega zgodovinoписja v našem času, ZČ I, 1947 (1948), 11–30, cit. mesto str. 22 (iztrgano tudi iz stavčnega smisla, gl. spodaj).

⁶ N. Stergar, Bibliografija prof. dr. Vasilija Melika, ZČ 34, 1980, 398; opis dela n.n.m., 391–397, in ZČ 45, 1991, str. 5–16.

⁷ V. Simoniti, *Historična (ne)zavest*, NRazgl. 1983, 18. jul., 384; Ali obstaja koncept slovenske zgodovine, Problemi 12, 1984 (XXII), str. 10–12; *Živi svet*, Nova revija VI/46–47, 1986, 343–346.

⁸ V Problemih in Novi reviji.

⁹ S tremi besedami že v *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, 108 (z navedki metodološkega značaja, toda skoraj brez navedkov o bodočem razvoju); krajše in bolj natančno v *Temeljnih pojmih o zgodovini*, v *Uvodu v Svetovna zgodovina*, CZ, Ljubljana 1976, XVIII do XXI; v obeh delih stališča, da se razvija zgodovina od literature v znanost postopno v treh stopnjah od 16. do 20. stol. in ne naenkrat z marksistično metodologijo.

njeno zunajznanstveno razlago (npr. s človeku »nedoumljivo« voljo »božje previdnosti«) z iskanjem vzročne razlage ugotovljenih zgodovinskih dejstev z ugotovljenimi zgodovinskimi dejstvi.¹⁰ Ta vprašanja so mi bila jasna že kot študentu proti koncu mojega študija in sem ob označbi Kocbeka celo že nekaj napisal o potrebnosti razlikovanja različnih oblik takšne odvisnosti in neodvisnosti,¹¹ prav tako kot sem od 1960 naprej precizno opredeljeval pomen subjekta (vira in zgodovinarja) v podobi zgodovinskega znanja¹² in s tem zbujal z ene strani pozornost v svetu,¹³ z druge strani pa zavračanje pri nekaterih naših domačih marksistih.¹⁴

Pot sodobnega zgodovinopisja od opisa »dogodkov«, razporejenih v času in prostoru, k opredeljevanju in analizam struktur in problemov in s tem k primerjalni zgodovini in zgodovini kot vedi, ki raziskuje spreminjanje človekov in človeških skupin, je zvezano z vplivi Marxove metode klasičnega industrijskega kapitalizma, ki velja v obliki »Kapitala« metodično v zahodni Evropi tudi danes metodološko »povsem kot varianta objektivističnega historizma 19. stoletja«.¹⁵ V tem smislu je pomen dela Karla Marxa nesporen, povsem drugače pa je z njegovim pomenom »preroka«, toda obojega ni mogoče zamenjavati ali izenačevati. V tej teoriji sta namreč dve nerazrešeni vprašanji: prvo velja za subjektivnost zgodovinarjevega spoznavanja stvari, drugo pa za različne smisle in pomene »zakonitosti« zgodovinskega razvoja zaradi relativnosti in časovne omejenosti učinkovanja teh zakonov in zakonitosti.¹⁶ Čeprav marksizem kot metodologija za razlago družbenih procesov ohranja svoj pomen v razvoju zgodovinopisja, kaže njegovo relativnost (ne moremo še reči neveljavnost) v družbenem razvoju dejstvo, da ni še nobena socialistična revolucija nastala na način Marxovega napovedovanja (po gospodarskem prevladanju industrijskega gospodarstva nad ostalim in s tem po prevladi proletariata med prebivalstvom oz. volivci, kar bi omogočilo demokratično uvajanje socializma), marveč le v državah z velikim prevladovanjem agrarnega prebivalstva in njegovim izkoriščanjem ob ostankih starih oblik poljedelske organizacije (ostankov fevdalizma in pod.) z revolucijo v izjemnih okoliščinah (zlasti posledicah velikih vojn) in se je socialistično usmerjena manjšina mogla uveljaviti le v obliki razredne diktature, hitro spremenjene v ozko diktaturo partije ali celo partijskega vodstva.¹⁷ Ta nenormalna oblika je seveda tem manj veljavna podlaga za deklaracijo o socializmu kot »pomoti zgodovine« – če je ob tem izrazu Simoniti mislil na njen takšen pomen – kajti nesocialistična (le po imenu je bila drugačna, po teoriji pa ne bi smel biti noben socializem diktatura manjšine!) diktatura ne pove ničesar o zgodovinskem realizmu demokratične socialistične in humanistične družbe. Prav tako ne o njeni možnosti. Tem manj pa je mogoče izreči njeno takšno obsodbo, čeprav je neuspela »socialistična revolucija« v **zaostalem** svetu po svetovni gospodarski krizi okrog 1930 dosegla »socialistično revolucijo« v **kapitalističnem** svetu z uveljavljanjem široke socialne zakonodaje: mar ni bil obstoj »socialistične« države na šestini sveta in strah pred širjenjem njenih vplivov bistvena sestavina socialne zakonodaje zahodnega sveta v tem času? Brez dvoma tudi papeške okrožnice do naših dni (tudi 1991!)¹⁸ ne pomenijo zahtev po obnavljanju »družbenih mehanizmov . . . precej pred drugo svetovno vojno«. Nasprotno na široko odpirajo tudi socialno vprašanje našega sveta.

Sploh pa – kaj je s terminologijo, ki izenačuje pojme »družbenega sistema« z »družbenimi mehanizmi« v smislu eno- ali večstrankarskega parlamentarnega sistema? Ali pri družbenem sistemu ne gre le, za vprašanje državne ali privatne lastnine – gospodarske diktature (kjer država odloča o podjetjih in jih striže kot želi) ali demokracije z resnično samostojnostjo podjetij, zavezanih obratovanju le po urejeni davčni zakonodaji? To smo zahtevali v izjavi Slovenske matice, sprejete na občnem zboru 10. III. 1988 (Glasnik SM XI, št. 1, str. 23 sl.). Ali naj ponovim, da mi je leto pozneje (1. IV. 1989) na to stališče odgovoril Dobrica Čosić z vprašanjem, »katera KP se je že odrekla osvojeni posesti«, in žel nato moj odgovor, da se bo v tem primeru Jugoslavija zrušila v silovitih krvavih bojih, ker se noben narod ne more kar tako odreči dosežkov političnega

¹⁰ Precizno opredelitev P. Vilara, *Marxistische Geschichte, eine Geschichte im Entstehen*, gl. v zborniku metodoloških in problemskih razprav iz *Annales*, ur. C. Honegger, *Schrift und Geschichte*, Suhrkamp 814, str. 108–168; nekaj zanimivih prispevkov gl. v prevodih v časopisu *Marksizam* na svetu, 1983, 12, pri nas pa je bilo povedano to že v delih, navedenih v op. 9, pa tudi v različnih drugih oblikah (npr. v polemiki s Šterom ob anketi o »sodobni zgodovinski zavesti« v *NRazgl.* 1983 od 7. X. do 9. XII.).

¹¹ B. Grafenauer, Edvard Kocbek v tretji krizi svojega življenja, zapis pri B. Pahor, *Ta ocean strašno odprti*, Ljubljana 1989, 398 sl. O tem razlikovanju z moje strani gl. zapis E. Kocbeka 27. V. 1947 v *Dnevniku* 1947, Ljubljana 1993, str. 225.

¹² *Struktura in tehnika*, str. 19, *Temeljni pojmi*, str. XXXV–XXXVII, v anketi v *Sodobnosti* 28, 1990, 733, in še večkrat.

¹³ K. D. Grothusen, *Jugoslawien und die Geschichte ihrer Völker*, *Jahrbücher für Gesch. Südosteuropas*, N. F. 10, 1962, 596–599 (pos. 599).

¹⁴ Npr. B. Durdev, *Esej o istorijskim izvorima, Godišnjak Društva istor. BiH XII*, 1961 (v različnih oblikah); večkrat je tem pisal tudi Fr. Klopčič, zlasti v *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Lj. 1977.

¹⁵ Bruch – Müller, *Historikerlexikon*, München 1991, 198; tako je razumeti tudi amer. zgodovinarja G. Iggers-a, *Neue Geschichtswissenschaft, Vom Historismus zur Sozialwissenschaft*, München 1978, str. 157–218.

¹⁶ Na problematiko »zakonov« je opozarjal že Marx sam v uvodu v 2. izd. *Kapitala I*; literatura o tem je seveda brezmejna, navajam le analizo disidenta H. Fleischerja, *Marxismus und Geschichte*, Suhrkamp 323, 1970, in svoje preciziranje v *Temeljni pojmi* itd., str. XXI–XXIV (kot dopolnilo še polemiko s Šterom v *NRazgl.* 1983, gl. op. 10).

¹⁷ Prvi je precizno analiziral te mehanizme I. Deutscher, npr. v prvih dveh knjigah monografije *Trozi*, angl. original 1954 in 1959, nem. prevod Stuttgart 1962 (pozneje je bil prevedeno tudi v srbohrvaščino!).

¹⁸ Papež Janez Pavel II. je izdal že štiri okrožnice te vrste, zadnjo *Okrožnico ob stoletnici (Centesimus annus)*, 1991, Cerkveni dokumenti 45, Ljubljana.

izročila, starega blizu dvesto let in vseh pridobitev v borbi za njegovo uveljavljanje – to pa velja zaradi mešanega ozemlja enako za Hrvate in za Srbe. V Bosni preprosto ni mogoče potegniti etnične meje in je to vprašanje mogoče reševati le z uresničenjem več skupnih kulturnih prostorov, kar pa je edina rešitev tudi za albansko vprašanje na Kosovu. To je bil konec najnege razgovora. Kako je mogoče razumeti trditev, da nas postavljajo današnje spremembe »v čas precej pred drugo svetovno vojno«? Spričo prelomnega značaja vsega, kar je povzročila velika svetovna gospodarska kriza po 1929 v gospodarskih, družbenih in političnih strukturah, more izvirati taka trditev le iz nerazumljivega opredeljevanja sveta po formalnih oblikah zgolj dogodkovnega političnega življenja.

Ali so 1945 do 1990 »brezprizivno vladali komunisti«, ali pa je takšna trditev le relativno resnična (različno po obdobjih in različno po področjih oblastne moči)? Saj kritike navadno res niso uspevale, toda zaradi tega jih ni mogoče spregledovati, zlasti ker je včasih vendarle bilo celo drugače. Le nekaj primerov (nepisateljskih) ugovorov z različno učinkovitostjo naj priča o tem. Prva knjiga Zgodovine narodov Jugoslavije (do okr. 1500, 1953) s svojo izrazito razdelitvijo v zgodovino posameznih narodov in tudi z nekaterimi siceršnjimi stališči gotovo ni bila povsem po volji pobudi za takšno delo s stališča partijskega vrha iz leta 1949; pa vendar vsaj nekateri nismo imeli nikakega strahu, da bi ugovarjali ideološkim vrhovom partije (M. Đilas, V. Vlahović, R. Čolaković) ne le glede konkretnih zgodovinskih vprašanj, marveč tudi o teoriji zgodovinske vede (na diskusiji v »debatnem klubu« časopisa Nova misao 17. X. 1953, prim. objavo v Novi misli).¹⁹ Po skoraj leto dni trajajočih sporih na sejah o prvem univerzitetnem zakonu glede oblik univerzitetne samouprave (vidno vlogo je imel pri tem tedanji rektor prof. Zwitter) je bila z zakonom (uveljavljenim junija 1954) uresničena za tri leta največja univerzitetna avtonomija, ki so jo jugoslovanske univerze v svoji zgodovini kdajkoli poznale; res pa se je po uveljavitvi posebnega republiškega zakona »o Univerzi v Ljubljani« (junij 1957) ob teoretično istih pravnih določbah položaj povsem spremenil, ker so v univerzitetnem in fakultetnih svetih dobili zunanji (politični) predstavniki nad dvetretjinsko zastopstvo in s tem pravico odločanja o veliki večini stvari. To je v dobrih desetih letih univerzitetno avtonomijo povsem izpodjedlo (tudi z novimi zakonskimi spremembami). Leta 1957/58 so univerzitetni profesorji tudi na posebnem zboru svojega »Društva« odločno ugovarjali praktični odpravi prave gimnazije z zamenjavo njenih prvih štirih razredov z obveznim, za vse »enakim« učenjem v višjih razredih osemletke (tudi tu je med drugimi zelo odločno nastopil prof. Zwitter), seveda brez uspeha zoper ideološka stališča – tradicionalna v učiteljskih socialističnih organizacijah – o obvezni enotni osemletki v boju zoper »socialno diferenciacijo«. Toda nastop Filozofske fakultete z »odprtim pismom slovenski javnosti« (5. IV. 1966, obj. v Tribuni 13. IV. 1966, v Delu šele dan kasneje, pa le v izvlečku, zdaj v Glasniku SM IX, 1985, str. 5–9) zoper načrt zveznega zakona o srednjem šolstvu, ki naj bi povsem odstranil še višjo gimnazijo (prvi načrt poznejših »švuaric«), je izzval v slovenski in jugoslovanski javnosti tolikšen odmev, da je zakon padel: nova akcija v isti smeri se je začela z X. kongresom ZKJ 1974, čigar sklepi so se uresničevali po republikah različno, v Sloveniji šele do 1979/80. Fakultetni korak je torej vendarle trinajstim generacijam srednješolcev rešil boljše izobrazbeno pot, čeprav je poznejši boj v isti smeri (gl. navedeni Glasnik SM, str. 8–22) končno nehal s porazom. »Memorandum«, s katerim se je Filozofska fakulteta pridružila sredi novembra 1966 boju zoper spremembo univerze v »regionalno-občinsko« inštitucijo z opozorilom na pomen univerze kot »skupne slovenske kulturne inštitucije« in zahteve po njej v »vsem slovenskem boju za osamosvojitve« (Delo 18. XI. 1966) sicer ni imel praktičnega političnega uspeha, zbudil je pa viden odmev (med drugim pismo Borisa Pahorja iz Trsta s čestitkami k besedilu, ki se je tako načelno oprlo na tradicije slovenskega narodnega boja zoper sodobne težnje). Stvar bi se dala še nadaljevati – med drugim z vprašanjem, zaradi česa je ostala prva znanstvena ocena Speransa (1970) toliko časa praktično zamočena (tudi v relevantnih knjigah o narodnostnem vprašanju)²⁰ in je celo njena ponovitev v izvlečku (marca 1979) doživela še v istem letu neresnično in neznanstveno ideološko karakteristiko; končno jo je odkril Fr. Klopčič kratko pred svojo smrtjo (1984), široki javnosti pa je bila predstavljena v srbskem prevodu šele pet let pozneje, ko so v drugačnih razmerah mislili, da jo lahko uporabijo za napad na Kardelja.²¹

Ob teh stvareh pa je posebej o zgodovini gotovo treba povedati, da nikakor ni bilo le naključje, da je bila kljub teoretični poglobitvi svojega koncepta,²² h kateremu se vračajo tudi s podporo njegove praktične izdelave po kolektivnem delu komisije za program zgodovine v srednji šoli

¹⁹ Diskusija o Istoriji naroda Jugoslavije, Nova misao 1953, št. 11, str. 758–797, in 1954, št. 1, str. 70–84.

²⁰ B. Grafenauer, ocena 3. izd. v ZČ 24, 1970, 312–333; R. Rizman, Marksizem in nacionalno vprašanje, Ljubljana 1980, in Z. Lerotić, Nacija, 2. izd. Zagreb 1984; tudi v vsej drugi obsežni literaturi o tem vprašanju pri nas se kaže nepoznanje te ocene.

²¹ B. Grafenauer, Ob štirih izdajah Speransa, ZČ 33, 1979, 559–565 (obenem z drugim gradivom o Speransu v tem zvezku ZČ je izšlo tudi posebej, 1980); M. Britovšek, Sperans včeraj in danes, Časopis za kritiko znanosti 3, 1979, 32, str. 77; F. Klopčič, O preteklosti drugače, Ljubljana 1984, 321; zapis J. Pleterškega ob ponatisu ZČ 1970, št. 3–4, 1988; Intervju (Beograd) 1989, 208 (26. V.), 36–39; 209 (9. VI.), 26–30; 210 (23. VI.), 24–27; 211 (7. VII.), 46–48; 214 (18. VIII.), 39–42.

²² B. Grafenauer, Zgodovina v skupni programski osnovi usmerjenega izobraževanja, Vzgoja in izobraževanje IX, 1978, št. 5–6, str. 9–12 (izšlo tudi v NRazgl. 13. 10., 1978) in rokopis načrta, 42 str. tipkopisa; gl. tudi Pomen zgodovinskega spomina (iz zahvalnega nagovora na podelitvi Kidričevih nagrad 1989), Dnevnik 14. aprila 1989, str. 12.

(v moji neobjavljeni redakciji) še današnji nadaljevalci tega dela²³ – ali morda prav zaradi njega – v svoji pravi obliki skoraj odstranjena (z omejitvijo le na dve leti, **vsa zgodovina do konca 19. stoletja** na dve tedenski uri **le v enem letu!**) in zamenjana z ideološko koncipiranim predmetom STM.²⁴ Ta zmaga »revolucionarnega mišljenja«, da se šele z revolucijo začenja zanimanja vredno znanje o zgodovini (vse drugo pa da je le uvod v revolucijo), se razen imena predmeta STM do danes še ni spremenila, kljub različnim poznejšim naporom in razpravam v publicistiki in na različnih okroglih mizah s poudarjanjem zgodovine kot bistvenim predmetom za oblikovanje tistega načina (»zgodovinskega«) mišljenja, brez katerega ni mogoče kritično razumevanje sodobnega sveta in s tem utemeljeno vplivanje na njegov razvoj. Teorija o pol stoletja trajajoči maloverzni »pomoti zgodovine« celo **pomeni le predstavitev** »zgodovinske epohe« od »revolucije« v čas njenega zloma (saj ni mogoče nadaljevati seznanjanja s svetom in njegovim razvojem kar z zamolčevanjem realnosti takšnega obdobja).

Pragmatični pristop zahteva glede historiografije tudi za to dobo »pomote zgodovine« namesto ideoloških predpostavk odgovor na zelo konkretna vprašanja:

- kakšna je v zgodovinopisju personalna kontinuiteta dela na prelomu 1940/1946 bodisi glede zgodovinarjev, bodisi glede njihovega dela (problemsko in metodološko);
- kakšna je struktura znanstvenega dela glede dokaznega postopka;
- kakšen je obseg znanstvenega dela po različnih obdobjih in kakšne so spremembe v tem pogledu v različnih časih;
- kje, kdaj in v kakšnih oblikah se kažejo v različnih časih poskusi pritiska (le tu je pri Simonitiju nekaj **poskusov** odgovora, toda v njihovi osamljenosti zelo pomanjkljivega in marsikje netočnega);
- kje, kdaj in kako se kažejo zoper to tudi odpori (o tem je bilo že nekaj povedanega) in
- kakšen je bil odmev tega zgodovinopisja v svetu.²⁵

II. O Simonitijevi periodizaciji kot okviru razvoja zgodovinopisja pri Slovencih 1945–1992

Pragmatični pristop k analizi zgodovinopisja je zamenjan s povsem iracionalno hipotezo o vplivih bioloških sprememb vladajoče nomenklature zaradi njenega staranja po posameznih desetletjih ali še krajših obdobjih. Tako sekanje časa (v modernem zgodovinopisju ga je le težko najti razen v dogodkovnih zgodovinah političnih strank, zlasti v vzhodni Evropi) je mogoče opreti le na dogodkovno zgodovino. Izbiranje meja širokega razvoja na tej podlagi pa je že samo na sebi težko in meje te vrste so vprašljive. Ob ponazarjanju teorije o vplivih bioloških sprememb staranja, ki je povsem drugačne narave, pa je žal prišlo do mnogih samovoljnosti in celo napak pri uporabljenih dogodkovnih značilnostih. Le nekaj primerov: Kaj pomenijo pri taki periodizaciji označbe, ki se ponavljajo pri skoraj vseh obdobjih, čeprav v različnih variantah (npr. demontiranje izobraževalnega sistema 1945–50, 50–60, 60–70, 75–80 ali »čistke na univerzi« 1945–50, 60–70, 70–75, pri tem pa je obdobje 57–60 sploh izpuščeno, čeprav je Slodnjakova afera med najpomembnejšimi, pa tudi sicer je bil prav to čas začetka uveljavljanja partijskih predstavnikov v fakultetnih kadrovske komisijah). Tudi za pomote se bom omejil le na dva primera: Za čas 1945–48 ni značilno le fizično uničevanje političnih nasprotnikov (poboj domobrancev), marveč tudi njihovo zastraševanje z zapor in različnimi montiranimi procesi, predvsem pa vse, kar spada v široki okvir pojma »revolucije« (odprava pravne države z združitvijo zakonodajne, izvršne in sodne oblasti v enih rokah in s tem odstranitev bistvene pridobitve meščanske revolucije, stare že 150 let, in povratak v »fevdalni sistem« oblastne organizacije; »nacionalizacija« gospodarstva – ki je sicer res trajalo v raznih oblikah še do konca 60-ih let, a poglobitveni čas spada med 1945 in 1950 s prevzemom bistvenega premoženja po ljudeh KPJ; že 1945 odprava večstranskega sistema in prevzem vse oblasti po KPJ; vloga agitpropa pri strogem nadzorstvu nad kulturnim življenjem in vzporedno s tem polastitev skoraj vsega založništva, zaradi česar se je dolgo majala tudi samostojna vloga Slovenske matice itd. itd.); odprava gimnazije (klasične in druge!) spada v bistvu v dve etapi (odprava nižje gimnazije za obvezno osemletko 1956 do 1958, odprava višje gimnazije z »usmerjenim« izobraževanjem pri nas 1979/80, po odločitvi na X. kongresu KPJ 1974, ki je pomenil za mladino Jugoslavije najtežji zločin za zatrtje njenih izobraževalnih možnosti), pa noben od njih ne spada med 1960 in 1970, kamor je postavljen »hud udarec« v tem pogledu pri Simonitiju.

Prava zgodovinska periodizacija bi se morala – v smislu sodobnega zgodovinopisja – opreti na prelome strukturnega značaja: pri **dolgem** zgodovinskem času (v smislu F. Braudelove termino-

²³ Poročilo o 25. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti, ZČ 44, 1990, 613–614, in 45, 1991, 113–114 in 118–119.

²⁴ Polemika s Šterom v NRazgl. 1983 (op. 10); razprava o šolskem sistemu in »skupnih jedrih« na sestanku Slov. matice 6. 11. 1983 (Glasnik SM VII/2, 1983, 70–76, 90–98, v celoti 69–98); drugače o tem A. Kirn in drugi avtorji v TiP XXI, 1984, 227–239, 398–429, 539–552.

²⁵ Prim. podatke o nastopih naših zgodovinarjev na mednarodnih zgodovinskih, balkanoloških in slavističnih kongresih in različnih simpozijih, ocene publikacij (npr. op. 13 in različnih monografij) ali poročila o jugoslovanskem zgodovinopisju – npr. K.-D. Grothusen, Literaturbericht über die Gesch. Jugoslaw. (1945–1966), Hist. Zeitschr., Sonderheft 3, 1969, 355–430, in podobne pregledne.

logije) bi bili med 1945 in 1992 pomembni najbrž le letnici 1950 (kot konec »revolucije« s celovitim prevzemom oblasti KPJ – tudi Informburo je pomenil v domačem smislu le utrditev tega sistema) in 1990 (kot zlom nesocialistične »socialistične« diktature), pri **srednjem** zgodovinskem času (cikli kriz v razvoju) bi bilo nemara prav upoštevati še čas okrog 1970. Vse druge dogodkovnozgodovinske meje so nepotrebne in slabo utemeljevalne. Seveda pa med 1950 in 1990 na različan način valujejo in interferirajo različne razvojne črte: glede narodnostnega vprašanja in centralističnih koncepcij, glede gospodarskega razvoja in kriznih stanj, glede večje ali manjše represije v političnem življenju (tudi glede osebnih političnih pravic in njihovega okrnjenja s posrednimi volitvami in odpravo neposredne volilne pravice, poleg tega z razlikovanjem ljudi le z eno in drugih z večkratno volilno pravico), glede poskusov političnega obvladovanja znanstvenega in kulturnega dela, pa tudi glede policijskih oblik cenzure, ki je zakonodaja sploh ni poznala itd. Le ta valovanja in **interference** različnih črt bi morda mogla opozoriti še na kateri čas relativno večjega pomena v navedenih širokih okvirih.

Sploh pa bi pragmatično in konkretno obravnavanje razmerja nove oblasti do znanosti moralo izhajati predvsem od različnih vprašanj strukture oblasti in njenega učinkovanja, kar se po znatnostih in času seveda prav tako spreminja. Le kot primere bom navedel nekaj oblik, pomembnih tudi za zgodovino: ²⁶

– Takoj po maju 1945 se je izražal agitpropovski napor za nadzorstvom v preprečevanju obnove katerekoli predvojne revije (tudi onih, ki so jih nosile v OF vključene skupine, kot npr. Dejanje), ²⁷ zaviranje obnove znanstvenih časopisov (z redkimi izjemami) približno do 1948, v nadzorstvu tiska po zaupnikih v tiskarnah in nad sumljivimi sestanki po hišnih zaupnikih. ²⁸ Izjeme so bile le tam, kjer ni šlo drugače, npr. v publicistiki v zvezi z reševanjem vprašanja slovenskih mej v novem diplomatskem boju za program Zedinjene Slovenije. ²⁹ Nezadovoljstvo političnega vrha z neposrednimi stiki nosilca tega dela (Oddelek za mejna vprašanja Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS) z zamejskimi Slovenci pa je že konec 1946 izzvalo prvo krizo te ustanove in od 1948, ko je bila spremenjena v Inštitut za narodnostna vprašanja (najprej pri Univerzi), še več novih kriz in reorganizacij. ³⁰

– Za razvoj znanstvenega dela je pomenilo pomembno oviro pri vzgoji mladih znanstvenih delavcev postopno odpravljanje splošnoizobraževalne šole (1956–58 skrajšanje gimnazije na štiri leta z uvedbo osemletke, po trdih konfliktih 1965/66 in nato 1974/79 odprava gimnazije v celoti), za zgodovino še posebej hitro in bistveno odpravljanje latinščine iz ideoloških vzrokov – brez misli na dejstvo, da gre za mednarodni znanstveni jezik vse do srede 19. stoletja, za jezik virov za 1000 let slovenske splošne in posebej kulturne zgodovine, še posebej pa za najuspešnejše orodje šolanja ratančnega mišljenja in izražanja, kar jih je kdajkoli poznala evropska šola. ³¹

– Na visokošolski ravni je bila odločilnega pomena postopna odprava akademske svobode odločanja o vprašanjih znanstvenega in pedagoškega dela (vključno z izključno pravico do strokovne presoje kandidatov za fakultetne učitelje in sprejema predloga za njihovo imenovanje), bodisi z ustvarjanjem novih zavor pri potrditvi izvolitve (kadrovske komisije z večino zunanjih članov in presojo po političnih kriterijih od 1957, šele čez pol desetletja se je uveljavilo načelo, da morajo negativno stališče pisno utemeljiti), bodisi z odpravo avtonomnih fakultetnih in univerzitetnih kolektivnih teles (univerzitetne skupščine 1969, pedagoško-znanstvenih svetov fakultet 1973) in prenosom njihovih pravic na nova telesa, ki so bila spričo svoje sestave povsem nekvalificirana za presojo znanstvenih in pedagoških vprašanj dela fakultet.

– To je bila pot, ki je po reformi 1960 v povprečju v personalnem pogledu dvigala veljavo političnih kriterijev in spričo hitrega večanja števila fakultetnih učiteljev gotovo v povprečju nižala strokovne kriterije v oceni znanstvenega dela (značilno je uvajanje nehabilitiranih »predavateljev« tudi za osnovne predmete), tako da se je po 1960 res začelo večati število (in delež) članov ZKJ v učiteljskih telesih. ³²

²⁶ Kolikor gre pri tem za Univerzo, se sklicujem na prikazu »Življenje univerze od 1945 do 1969« v Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969, 143–168 (z dopolnilom izpuščenega besedila in popravki pokvarjenega tiska na bistvenih mestih v Tribuni XIX, 22. XI. 1969), glede zgodovine posebej pa na poročilo Vprašanja sodobnega stanja slovenskega zgodovinskega ZC 36, 1982, 183–196 (s starejšo lit.).

²⁷ Prim. poročilo v TJP XXIII, 1986 (ob razpravi o kolaboracionizmu, 27. V. 1985) in v Pahorjevi knjigi (op. 11), str. 396 sl. danes po Kocbekovem dnevniku iz leta 1945 do 1947 vemo seveda mnogo več o neuspehih poskusih obnove Dejanja.

²⁸ Gl. op. 27; o nadzorstvu in tiskarnah gl. v zvezi z ZC (Čremošnikov članek o bogomilih po delu Solovjeva), Borec XLIV, 1992, 394 sl.

²⁹ Prim. Fr. Zwitter, Bibliografija o problemu Julijske krajine in Trsta 1942–1947, in B. Grafenauer in L. Ude, Bibliografija o vprašanju Slovenske Koroške 1945–1948, ZC II/III, 1948–1949, 259–350.

³⁰ J. Stergar, Enc. Slov. 4, Ljublj. 1990, 160 (s star. liter.).

³¹ Po 1945 je bila omejena le na po eno »klasično« gimnazijo v Ljubljani in Mariboru, po 1958 kot predmet na posebnih vzporednicah le na nekaj osemletkah, kmalu pa je tudi to dobilo značaj le fakultativnega predmeta. Do 1945 je bil na večini fakultet (razen na tehnikih!) mogoč reden vpis le s šol s poukom latinščine (vsaj štiriletnim!), sicer pa je bilo treba opraviti poseben dopolnilni izpit. Sedaj je seveda to odpadlo, poudariti pa je treba, da je odprava latinščine škodovala tudi sposobnosti preciznega mišljenja in izražanja tudi v materinščini.

³² Gl. že pregleda za Filozofsko fakulteto v Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Lj. 1969, za celoto 195–198, po oddelkih 199–282; po 1969 se je isti pojav še nadaljeval, čeprav ne na vseh oddelkih enako.

– Sklep je prišel z zakonom o usmerjenem izobraževanju (1979) in po 1982 z raztegnitvijo kompetenc PIS-ov na fakultete in s tem z odločanjem s strani oblasti o univerzitetnih študijskih programih (teoretično) na isti način, kot je odločala o programih srednjih šol. To je pomenilo seveda konec tiste univerzitetne avtonomije, ki se je v našem prostoru izoblikovala ob zamenjavi jezuitskih univerz z laičnimi državnimi konec 18. stoletja.

Tak pragmatični okvir – lahko tudi konkretnější – bi bil seveda mnogo bolj utemeljen okvir pretresa vprašanj, ki si jih je naložil Simoniti, kot njegova nerealna »biološko-dogodkovna periodizacija«.

III. O slovenskem zgodovinopisju v Simonitijevih očeh

Že ob izhodišču je spremenil Simoniti Udovičev zapis Zwitterjevih besed v razgovoru januarja 1978 v »*misel pesnika Jožeta Udoviča*« in sklepal, da »v celotnem obdobju, od konca druge svetovne vojne pa vse do zloma socializma, zgodovinarjev res niso preganjali«. ³³ Stvar je seveda drugačna: Simonitijev zapis je kar trikratni subjektivni ulomek resničnega dogajanja: že Cvit je očitno Jocotu povedal le izvleček, Joco ga je zapisal, kolikor ga je utegnil razumeti, Simoniti ga je pa še evfemistično oklestil. O »preganjanju« bi se kar na hitro dalo povedati kaj drugačnega (brez domišljanja, da gre pri tem za vse primere takšne vrste): Josip Mal je že 1945 izgubil mesto ravnatelja Narodnega muzeja; Ljudmil Hauptmann je bil 1947 upokojen kot univerzitetni profesor v Zagrebu (in tudi izbrisan kot redni član tamošnje Jugoslavske akademije); ³⁴ Josip Žontar je 1953 izgubil docenturo na Pravni fakulteti in v posebni komisiji, v katero me je Zwitter kot rektor poslal kot predstavnika Zgodovinskega društva, mi je z nelahkimi razgovori v nasprotju s političnimi navodili ³⁵ uspelo z zbranimi viri, ki so o očitkih govorili drugače, obvarovati položaj znanstvenega sodelavca na Ekonomski fakulteti; leta 1958 so z neutemeljenimi intrigami personalke na ministrstvu za šolstvo dosegli odstranitev Vasilija Melika kot predavatelja gospodarske zgodovine narodov Jugoslavije na Ekonomski fakulteti (hkrati je v boju zoper »historicizem« ugasnil tudi kar ves predmet), pozneje so odslovili Andreja Vovka zaradi ideološko-političnih vzrokov iz Inštituta za narodnostna vprašanja, in gotovo so bile še kakšne stvari te vrste (tudi Sergiju Vilfanu so takoj po vojski skušali oteževati znanstveno delo in so precej odložili njegovo pot na univerzo s tem, da so ga za nekaj let poslali kot upravnega uradnika na okraj v Grosupljem).

Toda tu je še to, kar je iz Cvitovega spomina nejasno zapisal Udovič, da so ga »metali z univerze«. To nejasno podoba sedaj, ko je že prišla v javnost, vendarle moram zaradi zgodovinskega spomina pojasniti s tem, kar mi je profesor prišel povedat na dom še isti dan poleti 1959, ko se je to zgodilo: Zwitter je imel tedaj zapored res tri dela z ostrimi časovnimi roki in izrednim obsegom in zahtevnostjo, kar je gotovo samo na sebi pomenilo veliko psihološko breme (do začetka 1958 je dokončal za Zgodovino narodov Jugoslavije prvo znanstveno sintezo slovenske zgodovine od srede 17. do konca 18. stoletja, do konca 1959 je moral končati redakcijo seznama zahtev Jugoslavije v zvezi z arhivskimi pogajanjmi z Avstrijo, do začetka 1960 pa v francoščini pisani original knjige o narodnostnih vprašanjih v Avstroogrski od začetka 19. stoletja naprej, ki je bila temelj za referat v plenumu na mednarodnem zborovanju zgodovinskih ved v Stockholmu jeseni 1960). In ob takšnih napetih delovnih nalogah se je neke v poletju 1959 ogasil v kabinetu prof. Zwitterja – v času potem ko je partijska trojka (dekan Metod Mikuž, predsednik fakultetnega sveta Žiga Kimovec in politični ideolog Boris Zihel!) nemoralno prisilila prof. Slodnjaka k prošnji za upokojitev ³⁶ – Metod Mikuž s povsem nenavadno intervencijo, za katero si je dal pooblastilo kar sam kot dekan: Zwitterja je opozoril, naj gleda, da bo v njegovi knjigi in referatu vprašanje revolucije 1848 v Avstroogrski obravnavano »pravilno« (!), sicer da ga bo (Zwitterja) »vrgel z univerze« (sic!), tako se je glasilo Zwitterjevo sporočilo tistega dne). Kar mi je Zwitter pripovedoval, se mi je zdelo nemogoče in nesmiselno in sem mu to takoj rekel – in tudi izkazalo se je tako. Seveda ni Mikuževa intervencija pri Zwitterjevih stališčih spremenila niti pike na i, pa tudi Mikuževa grožnja se je izkazala kot prazna domišljavost, če je pozneje sploh kaj poskušal v tem pogledu. Saj se zdi kar neverjetno samoprecenjevanje njenega avtorja (morda odmev kakega spomina na čas nastajanja Dolo-mitske izjave?). ³⁷

³³ J. Udovič, Zapisi v tišini, Ljubljana 1992, 101–102; Simoniti ZČ 388–389.

³⁴ Pri tem fakultetna komisija (v Zagrebu), ki je preiskovala vprašanje strokovne »ustreznosti«, ni dosegla skupnega mnenja, tako da je bila odločitev predvsem politična (zaradi Hauptmannovega dvoma o uresničljivosti spremembe meje proti Avstriji v razgovoru s tedanjim prosvetnim ministrom na Hrvaškem, M. Protego, ki mi je konec 1951 to sam povedal).

³⁵ Tako je označil moje stališče predsednik komisije prorektor G. Kušej rektorju Zwitterju, ki pa je zoper to podprl moj način dela; vse gradivo hranim v svojih papirjih.

³⁶ B. Grafenauer, Nekaj opomb k »Zadnjemu srečanju« s Tarasom Kermaunerjem, Glasnik SM XIV, 1991, 21–23 in 25–28.

³⁷ Kidričovo pismo 17. II. 1943 Miri Tomšič, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 5, 1978, 458–459, s sporočilom, da je vodstvo partije (!) za primer neuklonljivosti predstavnikov »krščanske skupine« v izvršnem odboru OF (Kocbek in Fajfar) »imelo že pripravljene nekatere uglednejše kristjane, predvsem Metoda«, pri čemer M. Mikuž ni imel nikakršne vloge niti v JSZ, niti pri križarskem gibanju, niti pri Zarjanih, niti v krogu okrog Dejanja in je bil s tega stališča v »krščanski skupini« čisti »tujec«! Prav zaradi tega je bil ob objavi tega pisma Fajfar globoko prizadet.

Res pa je s tem nastal najostrejši primer osebnega spora na fakulteti (in s Zwitterjeve strani gotovo povsem opravičeno), kajti oba profesorja sta odtlej občevala le še posredno, neposredno samo na različnih sejah na oddelku ali fakulteti. Sicer pa se je pokazal isti pogubni vpliv, z željo usmeriti študente predvsem v najnovejšo zgodovino, s predlogom M. Mikuža v začetku 1960 (ob neki priložnosti, ko je bil prof. Zwitter službeno odsoten) na sestanku oddelka (treh profesorjev – poleg Mikuža še Kosa in mene – in štirih tedanjih asistentov), naj se odpravita s programa študija zgodovine oba poglavitna jezika virov za vso starejšo zgodovino Slovencev (latinščina in nemščina, uvedeni v program leta 1950 spriču neznanja študentov, ki ga je povzročala tedanja srednja šola).³⁸ Moje osamljeno upiranje je poniknilo v pesek nerazumevanja ideološke volje, čeprav sem opozarjal, da se bo študij slovenske zgodovine spremenil v prazno učenje, kot bi se pri slovenski književnosti z odpravo obveznega branja določenih literarnih del ali pri umetnostni zgodovini brez študija umetnin – to je namreč zgodovina brez dela na virih. Mikuž je zoper zahtevo, da bi moral vsak študent obvladati vsaj enega izmed obeh jezikov, če že ne gre s splošno zahtevo latinščine vsaj ustreznega sodobnega jezika, sarkastično predlagal, da naj se pa učijo kitajščine (čeprav sem mu takoj odvrnil, da še ne vem, kakšno vlogo naj bi imela kot jezik virov za slovensko zgodovino in da bi za nas vendar moralo biti to odločilno). Metodološko je bil odtlej tudi zame odpisan: bil je velik garač, toda metodološko nedozorel zgodovinar. Seveda, pri glasovanju so vsi štirje asistenti glasovali za njegov predlog, do danes mi je ostalo nerazumljivo le prav takšno glasovanje prof. Kosa, čeprav ga je skušal na seji razložiti z opombo »Bogo, pa saj veš, kako majhno znanje obeh jezikov si pridobijo s tem zasilnim tečajem« (odvrnil sem mu – »vsaj podlago si s tem dobe, naprej bo pa lahko vsak delal po potrebah svojega dela«). Učenje obeh jezikov je bilo odstranjeno tako pri tedaj še obstoječi enopredmetni zgodovinski študijski skupini kot pri dvopredmetni skupini, ki je združevala zgodovino še z neko drugo študijsko skupino.³⁹ Samostojen študij je bil seveda hitro odpravljen z ukazom ministrstva za šolstvo. In tako se je obnovil študij zgodovine z jeziki virov za to zgodovino šele po dolgih sedmih letih (1967); škoda, ki je bila vmes napravljena in ki jo obžaluje Franc Rozman,⁴⁰ pa seveda ni bilo mogoče popravljati. Lahko bi jo le vsak sam, če bi mu notranja potreba po znanstvenem delu na določenem področju zadoščala kot nuja za pridobitev jezikovnega znanja.

Tudi Zwitterjeva sodba v Udovičevem zapisu, da so »zgodovinarje pustili še dovolj pri miru«, je le relativno pravilna. Relativna svoboda dela je bila pač posledica dejstva, da je bilo le z njihovim znanjem mogoče ustvarjati vse mogoče publikacije (uradne memorandume in neuradno publicistiko) v zvezi z diplomatskim bojem za meje, pozneje pa uresničevati vrsto pomembnih znanstvenih projektov (npr. Zgodovino narodov Jugoslavije in Enciklopedijo Jugoslavije). To je nomenklaturi vezalo roke, čeprav je z druge strani res, da je bila oblika varovanja možnosti za delo tudi avtocenzura. Do »cenzuriranja« kakšnega dela besedila ali celotnega prispevka je prišlo le zelo izjemno,⁴¹ toda kot primer avtocenzure navajam z ene strani zavest, da po 2. izdaji Speransa ocene ni bilo mogoče napisati. Še deset let pozneje sem pustil po 24. strani tak poskus nedokončan in je bil znan le nekaterim prijateljem, ki pa so bili enakega mnenja (npr. Sergij Vilfan), da tako besedilo ne bo moglo biti nikdar objavljeno zaradi mnogih napak, ki jih je v Speransu odkrivalo. Značilen pa je tudi trojni različni odmev, ki ga je imela ocena 3. izdaje,⁴² ko se je z ene strani Zwitter bal možnih posledic za Zgodovinski časopis in Zgodovinsko društvo, Ziherl mi je očitil, da ocene ne bi smel objaviti, ker se mi avtor »tako lepo« zahvaljuje za pomoč pri popravljanju knjige, še deset let pozneje pa je Marjan Britovšek na nekem simpoziju v Banja Luki označil to oceno kot »drobnjakarsko« ugotavljanje »zgodovinskih netočnosti«, ki je »prežeto s sivino preživelih pojmovanj meščanskega objektivizma« in s še več podobnimi ideološkimi karakteristikami.⁴³

Simoniti se seveda – kljub obstoju te avtocenzure – moti, ko trdi, da naj bi bilo naše »delovno področje zelo natančno odmerjeno« (389), in še bolj s trditvijo, da naj bi v zgodovini do »zgodnjega novega veka« le »stežka prepoznali široko zastavljeno stroko«. To zatiranje je jasno izraža, da gre za ideološko in ne stvarno presojo po rezultatih. Celovitim sintezam, ki sežejo do konca 18. stoletja (Kos, skupina avtorjev v Zgodovini narodov Jugoslavije, Grafenauer) ali zajemajo posebej 19. stoletje (Gestrin-Melik), gotovo ni mogoče očitati pohabljenosti koncepcije in v tem okviru velja isto za dolgo vrsto monografij in razprav. V tem pogledu je bistvena razlika med

³⁸ O tem imam ustrezne učne načrte od 1947 naprej med svojimi papirji, prej pa to, kar je bilo objavljeno.

³⁹ O tem gl. ZČ 36, 1982, str. 189 sl. s poročilom o tej spremembi in s citatom pisma fakultetnemu svetu 28. V. 1961; o tem sem govoril tudi v pismu, s katerim sem junija 1982 sporočil dekanatu namero, da bom stopil v pokoj, gl. tudi O aktualnih vprašanjih s področja zgodovinarstva, Borec XXXVI, 1984, 633–636.

⁴⁰ Slovensko zgodovinarstvo tako in drugače, razgovor F. Rozmana in D. Nečaka, Borec XXXVII, 1985, 290–302, v različnih variantah (o nekaterih stvareh bi bilo treba še razpravljati, a ne v tem okviru).

⁴¹ O Čremošnikovem članku gl. op. 28; v Strukturi . . . so črtali odlomek v zvezi s kritiko Slodnjakove knjige (komisija na fakulteti?); enako je izginila kratka označba Speransa v »Zgodovina v publikacijah DZS«, v knjigi Dvajset let DZS, Ljubljana 1965, na str. 89 (odločba založbinega uredništva?), 1969 pa odlomek iz zgodovine univerze 1945–1969 (po redakciji na rektoratu) – obveščen sem bil le v prvih dveh primerih, v drugih pa ne. Česa drugega se ne spomnim – seveda, razen da je Delo večkrat zelo arogantno odklonilo kake popravke svojih stališč.

⁴² ZČ 24, 1970, 312–333.

⁴³ Gl. navedbe v op. 21; na to sem prvič opozoril v svojem pismu o objavi v Intervjuju 1989, 214 (18. VIII.), 39–42.

Vodopivčevo zastavitvijo vprašanja razmerja slovenskega zgodovinopisja v vsej razsežnosti do vprašanja ideologije,⁴⁴ ki izhaja drugače kot Simoniti iz razvoja zgodovinopisja samega in njegovega stvarnega pregleda na podoben način kot moji pregledi te vrste,⁴⁵ ki jih Vodopivčev prispevek ob posebni problematiki v nekem smislu nadaljuje in dopolnjuje. V tem pogledu je značilen sumarni povzetek tem, ki sem jih 1946 navedel od naselitve do NOB (str. 8) in njegovi dve izpovedi, da so se po njegovem vtisu »temeljne raziskave zlasti sprva usmerjale k vsem razdobjem in sicer tako vprašanjem politične, socialne kot gospodarske zgodovine« in »ker ni zahteve po idejni uniformiranosti, je tudi vpliv ideologij na znanstveno zgodovinopisje manj opazen« (str. 9). To se je spremenilo šele po sredi šestdesetih let (str. 9), ko so v resnici včasih prihajali iz temé tudi očitki te vrste.⁴⁶

Simoniti je v mojem nastopnem predavanju,⁴⁷ ki je izhajalo v celoti iz pregleda osebnega, stvarnega in metodološkega razvoja slovenskega zgodovinopisja ((11–17) in sumarične konkretne označbe opravljenega dela in njegovih odprtih problemov (17–22), iz sumarnega povzetka stanja (22) pred pregledom najvažnejših nalog bodočega dela (23–25 – to je bil obenem vsaj v nekaterih temah moj osebni zelo okvirni bodoči delovni načrt – iztrgal svoj (zaradi »nemarnosti« defektni) citat iz njegovega zelo konkretnega zgodovinsko metodološkega okvira: Pretežna usmerjenost našega zgodovinopisja v politično, pravno in vojaško zgodovino »je pač posledica neizogibnega dejstva, da je naše zgodovinopisje raslo skoraj izključno v okrilju našega zgodovinopisja in njegove metode, ki daleč preveč precenjuje vlogo države in političnega življenja v celotnem zgodovinskem razvoju in da je bilo spričo tega tudi delo našega zgodovinopisja v veliki meri le odsev tujega, samo prenešenega koncepta, ne da bi bilo v vsem zraslo iz domačega problematike, ne da bi bilo v resnici v vsakem pogledu naša lastna, domača veda«). To kar je bila v mojem besedilu preprosta ugotovitev posledice nuje, da so naši študenti od 1850 hodili na avstrijske univerze, ko so nastale nove filozofske fakultete z organiziranim študijem zgodovine,⁴⁸ je obsekano pri Simonitiju pomenilo ideološki izrek. Pa pri tem ne gre za nič novega. Bistveno o teh stvareh glede razlik med nemško in francosko historiografijo še do druge svetovne vojne je povedal že Zwitter v svojem nastopnem predavanju (5. XI. 1937) Sociologija in zgodovina,⁴⁹ danes pa je lahko najti o tem še veliko podrobnejše podobe pri Georgu Iggersu in v današnji skupni izdaji spisov Karla Lamprechta o zgodovinski teoriji, pa seveda tudi v zbornikih o razmerju sociologije in zgodovine.⁵⁰ O francoskem razvoju se je danes lahko poučiti s časopisom *Annales*, ki izhaja že preko šestdeset let, toda za naše razmere je gotovo značilno, da ga do 1946 ni bilo v ljubljanskih javnih knjižnicah (pač v neki privatni, za katero pa nismo vedeli)⁵¹ in da sva se z Zwitterjem seznanila z njim šele, ko sva poleti 1946 v založbi Armand Colin kupila zadnja dva kompleta, ki so ju prodali zasebnikom. Danes se je s to zgodovinsko šolo, ki se je uveljavila na vodilnem mestu sodobnega zgodovinopisja na prvih svetovnih kongresih zgodovinskih ved po koncu druge svetovne vojne (Pariz 1950, Rim 1955), lahko seznaniti z različnimi zborniki metodološke literature.⁵²

⁴⁴ P. Vodopivec, Poizkus opredelitve slovenskega zgodovinopisja z vidika odnosa zgodovina – ideologija, *Problemi* 12, 1984, str. 6–9; seveda je Vodopivec pisal o teh vprašanjih še večkrat.

⁴⁵ ZČ 1947 (op. 5); Encikl. Jug. 4, 1960, 13–15 (isto besedilo v *Strukturi* . . . 1960, vendar z bibliografijo, 216–249); to besedilo je bilo 1985 podaljšano za 25 let in delno tudi prej reorganizirano, toda zaradi spremembe razporeda (iz *Historiografije v Povijesno znanost* – ali zaradi tega, ker ni bilo vseh besedil, prej so namreč zahtevali predelano besedilo) neobjavljeno; podrobnejši pregledi: neobjavljeno predavanje iz leta 1953 na zborovanju slovenskih zgodovinarjev in nedokončan čitopis predavanja srednješkolskim profesorjem o pomembnejših rezultatih slovenskega zgodovinopisja 1945 do 1955, defektno objavljen (brez opomb z bibliografskimi podatki tudi za ZČ) pregled zgodovinskih objav DZS od 1945 do 1965 (gl. op. 41); predvsem pa pregled dela s poskusom ocene (to je zbudilo nekaj ugovorov) v publikacijah Zveze zgodovinskih društev Jugoslavije *Historiographie Yougoslave 1955–1965*, Beograd 1965, poleg dela na slovenski zgodovini do 1914 tudi »velike sinteze in skupna vprašanja«, str. 13–22, 41–61, 171–188, 328–344, 501–503, in v *The Historiography of Yugoslavia 1965–1975*, 13–21, 39–51, 160–169, 286–297. Seveda je ob tem treba poudariti pomen bibliografije, ki jo je v ZČ začel objavljati V. Melik z različnimi sodelavci, pozneje sta delo prevzeli druga za drugo O. Janša–Zorn in E. Holz.

⁴⁶ Kot primer te vrste navajam le označbo D. Kermavnerja profesorjev na fakulteti, ki je prišla do mene po F. Rozmanu, ki mu je bil D. K. mentor na IZDG ob specializaciji za zgodovino socialne demokracije na Slovenskem, neke v drugi polovici šestdesetih let: »Kos je star liberalce, Zwitter pozitivist, Grafenauer klerikalec, Mikuz pa . . .«. Drobnejših stvari je bila kar cela vrsta, toda kolikor so bile javne, pač spadajo v igro (tu mislim zlasti na različne slabosti premišljene stvari s strani Fr. Klopčiča).

⁴⁷ Gl. op. 5; ta predavanja so tedaj imela nek širši in programatski značaj – a današnja generacija tega pač že dolgo ne ve več, saj so že pred 1960 povsem spremenila svoj značaj v nekakšno preskušeno pedagoško »ustreznost«.

⁴⁸ Citat ZČ I, 1947, str. 22; B. Grafenauer, Ob stoletnici začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja, ZČ 35, 1981, 15–27 (o tem sem pisal še večkrat v zvezi s posameznimi zgodovinarji).

⁴⁹ F. Zwitter, *Sodobnost V*, 1937, 497–507 (tudi separat, 1938).

⁵⁰ G. Iggers, *Neue Geschichtswissenschaft*, München 1978, 19–50, 97–156; K. Lamprecht, *Alternative zu Ranke, Schriften zur Geschichtstheorie*, Leipzig 1988 (izd. H. Schleier); W. J. Cahuman in A. Boskoff, *Sociology and History, Theory and Research*, London 1964; H. – U. Werner, *Geschichte und Soziologie*, Köln 1972; simpozij *L'Histoire sociale, Sources et methodes*, vodil E. Labrousse, Paris 1967.

⁵¹ Naročeno je imela ga. M. Pivec–Stele že od začetka, a za to sem zvedel šele, ko sem ji pripovedoval o svojem izvodu.

⁵² Že 1965 sem o tem pisal *Problemi metodologije istorijskih nauka u svetlu nekoliko novih radova o metodologiji istorije*, JIČ IV/1, 1965, 41–68, seveda pa je mnogo lepše spoznavanje po izboru del te smeri zgodovinopisja: npr. C. Honegger (ur. in uvod), *Schrift und Materie der Geschichte*, Suhrkamp, 1977; I. A. Hartig, *Geburt der bürgerlichen Gesellschaft: 1789*, Suhrkamp, 1979; L. Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, Berlin 1988; F. Braudel, *Écrits sur l'Histoire*, Paris 1969; *Der Historiker als Menschenfresser, Über den Beruf des Geschichtsschreibers*, Berlin 1990; U. Raulff (ured.), *Vom Umschreiben der Geschichte*, Berlin 1986; J. Le Goff (ured.), *Die Rückeroberung des historischen Denkens*, Frankfurt a. M., 1990 (franc. izd. 1978: *La nouvelle histoire*); sistematičnih pregledov z novimi konceptijami je seveda dolga vrsta, navajam le tri: J. Rüsen, *Historische Vernunft*, Göttingen 1983, P. Veyne, *Geschichtsschreibung und was sie nicht ist*, Suhrkamp, 1990 (franc. 1971), zbirka *Theorie der*

Ob današnjem drugačnem stanju je torej »nemarnost« pri pisanju te vrste s takšnimi spodrs-ljaji težko razumljiva. Tem manj, ker moj pregled 1946 res ni bil napisan napamet in po ideoloških naročilih, marveč po širini dela, ki najbrže ni običajna,⁵³ in govorjen tudi pred profesorjem, ki me je devet let pred tem določil za bodočega nosilca katedre za zgodovino Slovencev in v mesecu moje diplome 1940 predložil fakulteti sistemiziranje te katedre.⁵⁴

Simonitijski ideološki predstavitvi iztrganega citata mojega nastopnega predavanja bom dodal samo še za njeno (ne)veljavnost prejkone relevanten podatek. Prof. Zwitter, ki je bil tedaj še v Beogradu in po svetu v zvezi z diplomatskim bojem za naše meje, je vendarle našel čas, da je pre-bral vse gradivo prvega letnika Zgodovinskega časopisa. Nato je predložil še poseben uvodnik »Obračun in program« (7–10), češ da je »potreben« tudi poleg mojega nastopnega predavanja in poleg programskega članka tedanjega predsednika Zgodovinskega društva dr. Fr. Škerla »Zgodo-vinarji v novi dobi« (151–154). Prepričani smo bili, da je Zwitter vedel, zaradi česa naj bi bila objava njegovega uvodnika »potrebna«, jasno pa je, da je šlo za izrazito ideološko dopolnilo začetka izhajanja novega časopisa in s tem za izraz mnenja oblasti, da moja izvajanja v tem pogledu niso dovolj.

»Nemarnost« se pa žal še nadaljuje že pri povzetku stališč Borisa Žihlerja v predavanju o vprašanih slovenskega zgodovinopisja na 7. zborovanju slovenskih zgodovinarjev 1951 (4. V., objava je menda delno predelana),⁵⁵ saj je teoretični del, v originalni obliki morda še ostrejši (481–492 in 494–495), povzet skrajno skopo in le z nekaj iztrganimi citati. Prav teze o izenače-vanju partijnosti z objektivnostjo (Mikuž je v diskusiji to še zaostroval) in očitki poudarjenega romantizma (=povečanega zanimanja za srednji vek) in neopozitivističnega pragmatizma med obema vojnama ter podobne stvari so zbudile največ diskusije: Kosov ugovor, da je treba začeti zidati zgodovino pri temeljih in ne pri strehi neobstoječe zgradbe in da je bilo treba odgovorjati na protislovenske teorije prav v zvezi s srednjeveško zgodovino, Zwitterjevo opozorilo, da more uporaba sociološke in marksistične metode rasti le iz zagotovljenega znanja, temeljne zahteve sodobnega pozitivizma, ter moja ugotovitve, da se mnogo projektov slovenskega zgodovinopisja giblje prav v smereh, ki jih postavlja predavatelj (kmečki pulti, gospodarska in družbena zgodo-vina Slovencev). Obratno pa tista ena sama stran objava predavanja (492–493) z opredeljevanjem pomembnih raziskovalnih nalog, ki je Simoniti niti ni povzel po originalu, marveč po mojem povzetku iz leta 1953 (objavljenem 1982),⁵⁶ sploh ne pomeni »precej usodne (ideološke) dopol-nitve« z obrezovanjem dela slovenskega zgodovinopisja, saj je Žihler izrecno omenil tudi opravi-čenost dela na »problemih srednjega veka« (492), zahteve po intenzivnejšem delu pa se začnejo s kmečkimi upori v 15. stoletju, ne pa z »obrezovanjem« na najnovejšo dobo.

Takšne zahteve so se v resnici začele šele konec petdesetih let. Ko smo redigirali drugo knjigo Zgodovine narodov Jugoslavije (od 16. do 18. stol.), je sarajevski profesor pravne zgodovine, doma iz Srbije, dr. Miroslav Đorđević v sarajevskem Pregledu 1957 (št. 1–4) napadel stanje v jugoslovanskem zgodovinopisju zaradi bežanja v starejšo zgodovino in zanemarjanja najnovejše. Nekoliko dopolnjene je ponovil svoje teze v posebni knjigi,⁵⁷ češ da je obravnavanje starejših zgo-dovinskih obdobj »posledica izvesne plime revidiranih buržoaskih shvatanja čiji rezultati kvanti-tativno preovladujejo nad marksističnim naučnim pokušajima« (20 sl.). »Bežanje v prošlost pri isto-riskim izučevanjima ima, dakle, izvesnu klasnu podlogu, jer pretstavlja uzmicanje na one idejne pozicije koje u procesu izgrađivanja naše istoriske nauke mogu da pruže oslonac izučavanju nasleđenim, buržoaskim metodom« (21). To se ponavlja v knjigi v najrazličnejših variantah s spremljajočim poudarkom, da je treba zagotoviti predvsem delo na najnovejši zgodovini. Prav v teh letih je bil ustanovljen tudi v Ljubljani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (julija 1959) in v isti jeseni se je spopad podobne vrste pokazal tudi na XI. zborovanju slovenskih zgodo-vinarjev. Vasilij Melik je govoril o »problematiki slovenskega zgodovinopisja po osvoboditvi«, pri čemer je bilo težišče na podatkih, koliko so zgodovinarji objavljali o različnih obdobjih in ne na notranji analizi dela. Ob ugotovitvi, da so bili rezultati z zgodovinarske strani bogatejši za starejša obdobja (z nezgodovinarskimi, največ spominskimi, prispevki je bilo objav seveda za NOB več), je podčrtal potrebo po sistematični skrbi za delo na najnovejši zgodovini. V diskusiji sva jaz in Kos

Geschichte (Beiträge zur Historik, München, doslej že 6 zvezkov od 1977 naprej). Mnogo več tega navaja O. Luthar v dodatku k svoji še neobjavljeni disertaciji Interpretacija nekaterih sodobnih teorij zgodovinopisja, ki jo je zagovarjal na filozofski fakulteti v Ljubljani 1992.

⁵³ Tedaj sem imel za seboj monografsko obdelavo kmečkih uporov (disertacija), narodnostnega razvoja na Koroškem v 19. in 20. stol. (habilitacijsko delo) in – ne glede na nekaj desetih razprav, člankov in ocen iz zelo različnih obdobj slovenske zgodo-vine in o sodobnem položaju Slovencev od 1935 naprej – že osem let dela na vprašanih virov za ustoličevanje koroških vojvod, zgodovine obreda in zveze njegovega razvoja s srednjeveško zgodovino Koroške; s tem je bil zvezan tudi sistematičen pregled vsega, kar je bilo dotlej napisanega o zgodovini Slovencev doma ali v tujini.

⁵⁴ Zapisnik seje uprave filozofske fakultete junija 1940.

⁵⁵ B. Žihler, O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovinopisja, Novi svet VI, 1951, 481–495 (tudi v Zbranih delih 5, 1989, 56–67, toda z napako komentarju 390); o napovedani predelavi L. Petauer v poročilu o zborovanju, ZČ V., 1951, 282–3; značilno ideološko pretirano oceno prim. M. Britovšek, TIP 17, 1980, 386–399.

⁵⁶ Objavljeno v ZČ 36, 1982, op. 7.

⁵⁷ M. Đorđević, Savremeni problemi istoriske nauke, Beograd 1959.

sicer priznala potrebo po intenzivnejšem delu na novejši in najnovejši zgodovini, toda ne s sklicevanjem na statistične primerjave z obravnavanjem starejših obdobij, na katerih vendar dela le par ljudi. Proti tem stališčem sta polemizirala Franček Saje in zlasti France Klopčič, ki je menil, da bi bilo pri republiškem načrtu za delo na najnovejši zgodovini treba združiti vse razpoložljive moči.⁵⁸ Te vrste stališča je Klopčič večkrat ponavljal še tudi pozneje.

Že v petdesetih letih se je začel v srednješolskih programih krčiti prostor za starejšo zgodovino (zlasti za antiko) s težnjami po še večji prednosti za novejšo in najnovejšo zgodovino (I. razred antika in srednji vek, II. razred novi vek do francoske revolucije, III. razred 19. stoletje do prve svetovne vojne ali do oktobrske revolucije, IV. razred sodobno zgodovino do konca NOB). Že 1960 sem opozarjal, da bi to spremenilo zgodovino v nekako sodobnostno vedo s sociološkim uvodom.⁵⁹ Ob uničenju splošnoizobraževalne srednje šole je prišlo še do bistvenega poslabšanja. Prostor zgodovine kot osrednjega družboslovnega predmeta je prevzel politično-ideološki »katekizem« STM,⁶⁰ za zgodovino pa sta ostali le dve leti s po dvema urama (prvo od paleolita do pariške komunice, drugo do sodobnosti s poudarjenim obsegom NOB).⁶¹ Po prvotnem slovenskem načrtu (1977) naj bi bila zgodovina v srednjih šolah omejena sploh le na »zadnjih sto let«, tako da bi se slovenski otroci v šoli sploh ne srečali z občo ali evropsko zgodovino!⁶² Zgodovinarji (društvo in oddelek na fakulteti) smo se v vsem tem času upirali tem težnjam⁶³ – še posebej njihovi obliki v »skupnih jedrih«⁶⁴ – s sklicevanjem na pomen zgodovinskega mišljenja za kritično razumevanje sodobnega sveta in še posebej političnih govorov, ki so metodološko vselej le angažirana publicistika (tudi v ustih najvidnejših in najuglednejših politikov).⁶⁵ Od »zavračanja pomena zgodovine na osnovni in srednji šoli« seveda nikakor ni »bistveno odvisen« razvoj zgodovinske znanosti (Simoniti 391), celo na fakultetni študij bi utegnil učinkovati le delno (z dopolnjevanjem kake dotlej **neupoštevane** vsebine).⁶⁶ Pomembni medsebojni učinki so šli – sicer v omejeni meri – kvečjemu v obratni smeri.⁶⁷ Seveda kolikor jih ne prepreči ideologija bodisi s konkretnimi neveljavnimi uverami (n. pr. s Cankarjevo neutemeljeno sintagmo o izvoru slovenskega hlapčevskega mišljenja v protireformaciji, ki se še danes tolikokrat ponavlja)⁶⁸ ali s splošnejšimi zagotavljanji o oblikovanju narodnega značaja ob kakšnih posebnih prelomih (Sperans o 1848!) in v skrivanjem kritike metodologije te vrste.⁶⁹ Tragična posledica napore za ideologizacijo mladih ljudi je bila seveda predvsem v zmanjšanju za življenje potrebnega znanja (zgodovinskega spomina) in zlasti ene izmed v tem pogledu potrebne vrste načina (zgodovinskega) mišljenja. Seveda je anketa 1986 med mladino pokazala, da je bilo zlasti v bolj razvitih delih nekdanje Jugoslavije življenje močnejše od ideološkega pritiska, kot je to navadno: v Sloveniji je le 4,5% »mladih« želelo vstop v ZK, 76,1% ga ni želelo, 19,4% o tem ni razmišljalo.⁷⁰ To postavlja trditev o »enoumnosti« Slovencev v tem času v dvomljivo luč, ne le pri »mladih«. Res pa se je kazala ideologizacija v osiromašenem védenju o oddaljeni preteklosti in o njenem »preprostem« razumevanju (»zakoni« družbenega razvoja v smislu zakonov prirodnih ved, delitev zgodovine v »družbenoekonomske formacije«, razdeljene z »revolucijami« itd.), v uveljavljanju stare zgodovine do oktobrske revolucije ali pri nas do 1941 predvsem v vlogi »predzgodovinskega« uvoda v pravo »zgodovino«, ⁷¹ v omejitvi dela po 1919 predvsem na zgodovino KPJ brez celovite zgodovine stare Jugoslavije in v zgodovini NOB tudi z zabrisovanjem zgodovine »sopotnikov« (še bolj kot nasprotnikov!), kar je vse usmerjalo raziskovanje predvsem v dogodkovno zgodovino, medtem ko so bila drugačna dela soraz-

⁵⁸ B. Grafenauer, poročilo o XI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, ZČ 14, 1960, 229 (tudi v Prekmurjski Slovenci v zgodovini, Murska Sobota 1961, 134–135).

⁵⁹ Struktura . . . , 1960, str. 304.

⁶⁰ NRazgl. 1983 (op. 10), polemika zoper to A. Kim v TiP 1984.

⁶¹ Glasnik SM VII, 1983, str. 74–75 (o zgodovini).

⁶² Glasnik SM IX, 1985, str. 15 (stališče filozofske fakultete leta 1977); o programu 1979 gl. ZČ 1982, str. 187, op. 30.

⁶³ B. Grafenauer, ZČ 36, 1982, str. 185–187; pozneje je o tem poročal večkrat I. Voje, danes pa vodi to delo P. Vodopivec.

⁶⁴ Po razpravi v Klubu poslancev na zboru, ki se je zgodil na pobudo Društva pisateljev 19. IX. 1983, je odbral Tinjanič dva po njegovi sodbi najodločnejša diskutanta proti jedrom in je povzel razgovora s C. Zlobcem in menoj (oba je obiskal na domu) v NIN-u 2. X. (str. 12–13) v bloku Slobodanke Ast o »jedrih« (10–14): moje provokativno stališče je bila ugotovitev, da je bilo razmerje med slovensko in slobohrvaško književnostjo v dobi Živkovičeve diktature za slovensko književnost mnogo ugodnejše kot po »jedrih«, čeprav sem mu kot vzorec za tedanji položaj pokazal tudi svoje maturitetno sprčevalo z glavo v cirilici.

⁶⁵ Ta stališča so v metodologiji kritike virov že v Strukturi . . . (to je gotovo vpliv Blochove Apologije zgodovine!) in nato v referatu o metodologiji sodobne zgodovine (Prispevki ZDG VIII–IX, 1968–69, 207–219); sredi sedemdesetih let sem nekoč utemljeval to stališče P. Vodopivcu, ki je reagiral za tiste čase na zelo naraven način: »profesor, o tem ne govorite preveč glasno, drugače bodo zgodovino še bolj potisnili v kot«.

⁶⁶ Na to smo mislili ob izdelavi načrta z novimi koncepcijami po letu 1978, ne na kaj drugega (sicer je pa koncepcija izhajala iz znanstvene prakse in ne obratno).

⁶⁷ Tako se je npr. pokazal po 1933 vpliv Kosove Zgodovine Slovencev v različnih šolskih priročnikih, v nekaterih pogledih pa po letu 1953 tudi koncepcija Zgodovine narodov Jugoslavije I.

⁶⁸ B. Grafenauer, Zgodovinski prostor ob nastopu jezuitov v slovenski družbi, Redovništvo na Slovenskem 3, Jezuiti, Ljubljana 1992, 30–35, posebej 34; širše gl. Zgodovinsko gledanje na spreminjanje narodnega značaja itd., Sodobnost 34, 1986, 1107–1118 (tudi v zborniku Razvoj slovenskega narodnega značaja itd., Lj. 1987, 28–38).

⁶⁹ Gl. zgoraj in op. 20.

⁷⁰ Mlada generacija danes, poročilo o preiskavi v NIN 18. V. 1984, str. 9–14.

⁷¹ To je v bistvu koncepcija Marxovega in Engelsovega Manifesta 1848, ki pa se tudi sicer pogosto uveljavlja v državah po revoluciji ali »revoluciji« (prim. tudi fašistično »ero« v Italiji!).

merno redka (običajnejša le pri zgodovinarjih s širšim delovnim področjem).⁷² Za zgodovino med obema vojnama je v Zgodovini Slovencev (1979) značilno, da je v Mikuževem besedilu ostala celo brez gospodarstva in kulture (str. 628–71 in 686–704 je oskrbela redakcija založbe), družbena zgodovina pa je zajeta le kolikor spada v strankarsko zgodovino. Na dogodkovni zgodovini je težišče tudi pri NOB. Z letom 1945 pa se prava zgodovina sploh neha. Vse to pa so že stare stvari, povedane že mnogokrat.⁷³

Kljub prepričanju o pomenu Marxove metode za oblikovanje modernega sociološkega, primerjalnega in antropološkega⁷⁴ zgodovinopisja, so se prav ob tem razvoju tudi v našem zgodovinopisju začeli uveljavljati novi metodološki prijem, ki pa se marsikdaj razlikujejo bolj od dogmatizmov boljševiske ideologije (zlasti po 1930) in manj od metodoloških prijemov »mladega« Marxa. To velja že za nove poglede o zgodovinski »zakonitosti« in zavračanju mnenja o stalnih zakonih te vrste.⁷⁵ Medtem ko je historizem domač tudi različnim smerem marksističnega zgodovinopisja in še bolj v francoskem zgodovinopisju, ki se je oblikovalo pod temi vplivi zunaj ideološkega okvira,⁷⁶ je pomenilo podčrtovanje **subjektivnega** pomena zgodovinarja že pomemben korak naprej (gotovo pri nas pod vplivom Marca Blocha)⁷⁷ in nikakor ni naključje, da se je prav pri tem zelo hitro pokazalo nasprotovanje. Originalne spremembe teorije, doma v primerjalni zgodovini jugoslovanskega prostora, pa so se pokazale kmalu ob razgrajevanju periodizacije družbeno-ekonomskih formacij. Že med 1954 in 1960 so se mi pokazale štiri različne oblike fevdalizma,⁷⁸ 1963 tipi različnih kmečkih uporov, ki so dve leti pozneje presenetili vzhodnoevropsko ekipo na kongresu zgodovinskih ved na Dunaju,⁷⁹ 1967 so se pokazale enako krivoverske teorije v zvezi s srednjeveškimi etničnimi strukturami in 1973 je to razhajanje ideološke periodizacije pokazala tudi primerjalnozgodovinska analiza zgodovine mest v jugoslovansko-balkanskem prostoru⁸⁰ (tu je bilo kratko načeto tudi splošno vprašanje periodizacije družbeno-ekonomskih formacij).

To se res ponekod že spopada s Simonitijevimi stališči. Tako npr. s prevzemanjem Rotarjevega opravičenega stališča, da vsaka **ideologija** vidi le »usmerjeno« (teološko) razvijanje družbe ali človekov, toda pri tem je spregledal, da je teorija, ki izhaja od mladega Marxa, prav obratno izšla od kauzalnega in ne teleološkega izhodišča pri razlagi zgodovine.⁸¹ Teorija je nesporna, čeprav je seveda mogoče o njej razpravljati.⁸² Kljub omenjeni »avtocenzuri« ne vem za primer, da bi se pri nas med zgodovinarji uveljavila (razen morda za zaprtimi vrati?) zahteva po boljševiski »šamokritiki« (390). Stališča Janka Pleterskega so gotovo (391) napak interpretirana, saj je Zihlerla razumel enako kot sem o sebi že poprej zapisal.

Ne razumem pa, kakšna »nemarnost« je omogočila nastanek grobe napake ob prevodu moje **ugotovitve**, da je Mikužev »uspeh« pri odpravi učenja jezikov virov za zgodovino Slovencev dosegel, »da smo v obdobju (od 1960) do 1970 vzgojili samo enega znanstvenega delavca na področju srednjeveške in zgodnje novoveške zgodovine« v neresnico, da »je bila v desetletju 1960–1970 obranjena samo ena doktorska disertacija iz obdobja starejše zgodovine« (391). Podatki, ki jih navaja delno Munda v bibliografiji disertacij do 1968 (ki je Simoniti ni uporabil), z imeni doktorjev do 1989 pa I. Voje v članku, ki ga Simoniti citira (ZČ 44, 1990, 608, op. 12, pri Simonitiju v

⁷² Npr. J. Pleterski, *Narodi, Jugoslavija, revolucija*, Ljublj. 1986 (Beograd 1985) z analizo političnih idej ter kratkim očitrom njihovih socialnih podlag.

⁷³ Prvič sem to nakazal ob vprašanju ideologizacije metode na konferenci IZDG novembra 1966 (Prispevki ZDG 1968/69, 207–19), nato ob desetletnici inštituta 1969 (Prispevki ZDG X, 1970, 200) in odteletj neprestano, kot primer navajam le še zbornik Stanje in razvoj družbenih znanosti na Slovenskem, SAZU, Ljubljana 1985, str. 33–37 in 272–274.

⁷⁴ To seveda ne pomeni, kot se zdi nekaterim pri nas, zgodovine v luči »vodilnih človekov« (politikov ali drugačnih), marveč v luči vsakdanjega življenja preprostih in povprečnih ljudi (A. Burguere, *Historische Anthropologie*, v J. Goff, *Die Rückeroberung . . .*, gl. op. 52, 62–102), o čemer bi bilo mogoče navesti množico literature. Za primer navajam le sklep zgodovine stavk v ZDA 1877–1970 (J. Brecher »strike!«, San Francisco 1972), ko zagotavlja zgodovinarjem, da ob zanemarjanju gibanj te vrste pišejo zgodovino generalov, diplomatov in politikov in ne zgodovine ljudstva (v nem. prevodu, Fischer, Frankfurt a. M., 1975, 261–265), kar živo spominja tudi na Jeffersonovo zavest o zdravilnosti uporniške misli za urejenost pravne države in človeških svoboščin.

⁷⁵ Gl. op. 16.

⁷⁶ Za primer navajam le delo Ch. Morazé-ja (zlasti njegovo *Introduction a l'histoire economique*) in F. Braudela (tudi metodološke razprave, gl. op. 52).

⁷⁷ Pod vplivom njegove Apologije zgodovine v *Strukturi . . .*, 373–410, in *Temeljni pojmi*, XXXII–XXXV; metodološko sorodnost je celo v napačnem smislu očitel nemški zgodovinar G. Ritter tako v svojem referatu za plenum o novejšem zgodovinopisju v Rimu na X. svetovnem kongresu zgodovinskih ved (Relazioni VI, Relazioni generali, 1955, 495–499) in še ostreje v ideološki diskusiji o filozofiji zgodovine na XI. kongresu v Stockholmu (Actes du Congress, 1962, 33 sl., vendar povzetek ni popoln, v diskusiji je bil Ritter bistveno ostrejši).

⁷⁸ B. Grafenauer, *Zgodnjefevdalna družbena struktura jugoslovanskih narodov in njen postanek*, ZČ XIV, 1960, 35–95 (temeljne teze tudi v geslu o fevdalizmu v *Encikl. Jugosl.* 3, 1958, 300–318).

⁷⁹ B. Grafenauer, *Tipologija kmečkih uporov in ljudskih vstaj pri jugoslovanskih narodih od XV. do konca XVIII. st.*, JIČ I/2, 1962, 3–32, franc. prevod v *Acta Iugoslaviae historica* I, 1970, 59–84; XII *Congres des Sciences Histor.*, Actes, Wien 1966, 771–3, 785–6 (nepopoln povzetek), 798.

⁸⁰ B. Grafenauer, *Die ethnische Gliederung und geschichtliche Rolle der westlichen Südslawen in Mittelalter*, Ljubljana 1966 (v srbohrvaščini skrajšano v JIČ 1966/1–2, 5–36; v slovenščini ZČ XIX–XX, 1965–66, 103–114, in XXI, 1967, 7–48); B. Grafenauer, *Vprašanja razmerja mesta in podeželja »vasi« v zgodovini narodov Jugoslavije*, Kronika XII, 1974, 145–155 (v srbohrv. JIČ XII/1–2, 1973, 5–22).

⁸¹ Gl. *Struktura . . .* in P. Vilar, gl. op. 9 in 10.

⁸² Za to prim. zlasti navedene razprave G. Ritterja (op. 77), seveda pa je bil to pogost predmet sporov o zgodovinski metodologiji.

op. 18), pa so povsem drugačni: od 1960 do 1970 je bilo 14 doktoratov na zgodovini, od tega polovica, 7, iz starejše zgodovine (1 iz antike, 3 iz srednjega veka, 3 iz dobe od 16. do 18. stoletja), od 1971 do 1989 pa jih je bilo od 26 doktoratov le 8 (30%), 1 iz antike, 4 iz srednjega veka in 3 do 16. do 18. stoletja (med njimi le štirje z začetkom študija v šestdesetih letih).⁸³

K temu želim dodati le še dve pomembnejši pripombi (zvezani tudi z mojim delom) in sklep. Najprej o Zgodovini narodov Jugoslavije, katere projekt ni propadel »konec petdesetih let« (tedaj je šele izšla druga knjiga), marveč dobrega pol desetletja pozneje. Vzroki niso bili preprosti (saj smo imeli tekste do okr. 1870 za zgodovino Makedoncev, Črne gore (neusoglašene!) in Bosne ter Srbije po 1830, manjkali pa so srbski o obeh srbskih vstajah, hrvaški in slovenski – razen Melikovega besedila o gospodarskem razvoju v prvi polovici 19. st.). Prepričan sem, da do 1870 niso vzrok za prestanek dela kaki ideološko zgodovinski spori, marveč nezaupanje med tremi avtorji, da bosta »druga dva« dokončala delo (opravičeno pri Dušanu Peroviću, ki je bil psihično preobremenjen,⁸⁴ in dveh, ki sta ožji redakciji oddajala dotlej rokopise vselej šele med njenim delom, zdaj bi pa morala biti sama v ožji reakciji – Šidak in Zwitter). Šele pozneje se je ob polemiki med Ekmečićem in Grosovo⁸⁵ ter še posebej po različnih koncepcijah sinteze zgodovine narodov Jugoslavije s strani Ekmečića (z izrazito velikosrbskega stališča, v katerega se je vključeval že v Književnih novinah)⁸⁶ in Janka Pleterskega pokazalo tudi konceptualno razhajanje med zgodovinarji.

Pri Enciklopediji Jugoslavije so pa stvari sploh povsem drugačne. Najbolj gladko je teklo delo pri Stanojevičevi Narodni enciklopediji SHS, ki je bila uresničena v petih letih kot rezultat dela »svobodnega sodelovanja« okrog 150 znanstvenikov tedanje Jugoslavije (1924–1929) – v nekaterih pogledih za zgodovino to delo še danes ni preseženo. Prvo izdajo Enciklopedije Jugoslavije je pripravljalo precej večje število sodelavcev skoraj dve desetletji od prvega sestanka republiških redakcij⁸⁷ do izida zadnje knjige (1971); Krleža je sicer vtisnil delu nekatere problematične izraze lastne kulturno-zgodovinske koncepcije, toda uredništvo je bilo po republikah sestavljeno iz vrhunskih znanstvenikov in ob spornih vprašanjih med Krležo in strokovnimi uredniki je vselej obveljala beseda stroke. Dve desetletji za delo te vrste najbrže tudi nista prevelik časovni razpon, pri pisanju člankov pa je odločala skoraj vselej samo znanstvena kompetentnost avtorjev in ne republiška »pripadnost« teme (geslo »Feudalizam kot jugoslavenskih narodov« je nastalo npr. skoraj v celoti izpod enega samega peresa). Pri drugi izdaji, ki se je v mnogočem lahko oprla na prvo, pa pri sestavi uredništva po republikah in v centralni redakciji v mnogočem niso odločali kriteriji kvalitete znanstvenih delavcev, marveč birokratski in politokratski kriteriji po republikah in avtonomnih pokrajinah (treba je primerjati le sestavo slovenske redakcije v tem pogledu!). Kočljiva gesla je odobral republiški ali pokrajinski politični ideološki vrh! O tem je tekla ostra razprava v NIN-u že 1986.⁸⁸ Tu se je zlomilo izdajanje druge izdaje EJ že po desetih letih (na polovici projekta), podobna vprašanja pa so preprečila tudi uspešno obnovo dela na Zgodovini narodov Jugoslavije. Postavljena zahteva, da mora imeti znanstvena kvalifikacija in kompetenca absolutno prednost pred politično birokracijo republik in pokrajin, nikdar ni dosegla kakega odgovora.

Simonitiјеvo pisanje se želi predstaviti – z ideološko-političnim kriterijem dogodkovne zgodovine – kot povsem nov izraz preloma, novega zgodovinopisja, ki ga zaradi »družbene pogojenosti« v prejšnjem času »začenjamo živeti danes«, z »večstranskim parlamentarnim sistemom«. Torej kot nekaj, kar poprej ni moglo nastajati. Toda to je ista »uspomeničevalna« deformacija zgodovinskega spomina, kakršno je obsodil prof. Mitterauer ob šestdesetletnici koroškega plebiscita (seveda ni govoril o »monumentalni« zgodovini, kot je njegov izraz »Denkmalgeschichte«, pri Lutherju pravilno preveden kot »spomeniška zgodovina« napak spremenil Simoniti, ki pač ni Mitterauerjevega besedila pogledal v originalu).⁸⁹

Ob tem pa je treba podčrtati, da tudi pri nas teče razprava o obliki in metodi zgodovinopisja že nekaj desetletij. In to ne samo v »obrezani« obliki naročil od zgoraj, kot naj bi bilo potrebno

⁸³ V mojem besedilu je bil mišljen dr. Jože Mlinarič, ki pa je tedaj študiral, doktorat pa dosegel šele po 1970; doktorat pa je dosegel seveda večje število studentov iz prejšnjih časov.

⁸⁴ Sicer izvrsten poznavalec srbske zgodovine 19. stoletja se je lotil po 1945 disertacije iz prve srbske vstaje star preko 40 let in našel v moskovskih arhivih dragocene bistvene nove vire (tudi Karadžićeva originalna pisma!), ki pa so mu jih po 1948 zaprli. Tako bi mu moralo besedilo v ZNJ III nadomestiti vse to delo, a brez novih virov (sovjetski zgodovinarji so jih objavili šele pred približno desetimi leti).

⁸⁵ Polemika je bila zvezana z različnimi koncepcijami nacionalnega vprašanja pri narodih Jugoslavije: Ekmečić jo je ize- načeval s kmečkim vprašanjem, Grosova pa je dokazovala, da so bile socialne strukture že različne in da imajo spričo tega velik pomen tudi nove politične ideologije.

⁸⁶ M. Ekmečić, Stvaranje Jugoslavije 1790–1918, 1–2, Beograd 1989, v delu z vrsto skrajno problematičnih (nacionalistično mitoloških in zlasti glede slovenske in makedonske zgodovine direktno materialno napačnih koncepcij, zagrešenih zaradi velike površnosti pri zgodovini, ki ni bližje povezana s Srbijo) posameznih dejstev in širših teorij, kar je pomenilo spričo prejšnjega zanesljivega dela avtorja izredno neprijetno iznenadenje, gotovo zvezano z današnjim mitološkim razkrojem srbske zgodovinske misli o zgodovini novega veka in še zlasti našega stoletja.

⁸⁷ M. Krleža, O nekimi problemima enciklopedije, referat 27. I. 1952, Republika IX, 1953, 109–132.

⁸⁸ NIN 10. avg. 1986, moje stališče str. 16–17; prvi spor te vrste je bil zvezan že z gesli o Albancih in albansko-jugoslovanskih odnosih v 1. knjigi (1980), ki sta bili čez štiri leta po bolj političnih kot znanstvenih sporih in odobritvi političnih oblasti zamenjani z novimi besedili: prava Orvelovska zgodba (kot v veliki sovjetski enciklopediji s Stalinovim življenjepisom po njegovi politični obsodbi s strani Hruščova), le da ni bilo treba ob sprejemu novega besedila starega vračati.

⁸⁹ O. Luther (ur.), Vsi Tukididovi možje, Ljubljana 1990, str. 195; original: kseroks z 11. koroških kulturnih dni, 14.–16. II. 1980, str. 18.

za »družbeno pogojeno« vedo. Tudi ne le v oblikah in primerih, ki so bili že navedeni. Zgodovina ni čakala na politično dovoljenje, marveč je v marsičem gradila podlage za svobodno družbo, osvobodeno ideoloških racionalizmov z leve in desne strani. To se je kazalo tudi v različnih okroglih mizah, simpozijih, pa tudi v pobudah za pluralizem metodologije in seznanjanja z različnimi smermi zgodovinopisja v svetu. Najbrže ni mogoče spregledati v teh pogledih nekaterih objav Slovenske maticе, prevodov v okviru zbirke *Studia humanitatis*, pa tudi lastnega znanstvenega raziskovanja, izraženega v kakih anketah ali pa celo v monografskem preiskovanju slovenskega zgodovinopisja.⁹⁰ Odkod torej Simonitijeva misel na osamljenost pri vdiranju vrat v novi čas drugačne »družbene pogojenosti«? Odkod sploh misel na neizogibnost takšne odvisnosti zgodovinarja? Pri organizaciji »polja« v današnjih načrtih se zdi želja po poveljevanju nad znanostjo celo večja, kot sem jo kadarkoli v svojem življenju doživljal. In beseda znanstvenih delavcev manjša. Mnogo manjša, kot je bila v vsem mojem življenju možnost, da sam odločam o izbiri svojega dela. Seveda — tedaj nismo imeli ob svojem delu s financarji nobenega drugega posla, kot ob obračunavanju honorarjev za besedila, ki so bila že **napisana**, in ob plačevanju davkov od honorarjev. Žal je današnji način organizacije znanosti pri nas te stvari povsem sprevrgel, gotovo ne v korist resnega znanstvenega dela.

⁹⁰ Doslej najtemeljitejše delo te vrste je gotovo O. Luthar, *Interpretacija nekaterih sodobnih teorij zgodovinopisja, disertacija*, 1991, katere približno tretjina je posvečena kritični analizi koncepcij slovenskega zgodovinopisja in bi bilo gotovo izredno koristno, ako bi delo v doglednem času prišlo v roke slovenskega bralca.

SLOVENSKA MATICA, SI-61001 Ljubljana, Kongresni trg 8,
pp. 458, tel.: (061) 214-190

Članom Zveze zgodovinskih društev Slovenije nudi po svojih članskih cenah:

Fran Zwitter O SLOVENSKEM NARODNEM VPRAŠANJU

Razvoj slovenskega narodnega vprašanja in dozorevanje slovenskega naroda od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne je ena izmed pglavitnih, če ne sploh najvažnejša tema znanstvenega dela pokojnega akademika in zaslužnega univerzitetnega profesorja dr. Frana Zwittera.

Izbor Zwitterovih razprav ni pomemben le za spoznavanje naše najnovejše zgodovine in za zgodovinarje, marveč za široko kulturno občinstvo, ki ga zanimajo še danes žgoča slovenska narodna vprašanja in še posebej za vsakogar, ki ga zanima predvojna pot v vstajo 1941. Knjigo je uredil in s komentarjem opremil prof. dr. Vasilij Melik.

Ferdo Gestrin SLOVENSKE DEŽELE IN ZGODNJI KAPITALIZEM

16. stoletje ni le čas reformacije in kmečkih uporov, temveč tudi čas naglega porasta prehodnega in izvoznega trgovanja ne le z nemškim severom, temveč tudi z Italijo. Ob agrarni dejavnosti so nastajale nove zvrsti obrti, napredovalo je rudarstvo ter fužinarstvo, kjer je idrijski rudnik imel v razvoju kapitalizma evropski pomen. V novih oblikah proizvodnje se kažejo elementi kapitalizma, v povezavi s tem je prihajalo tudi do »komercializacije« zemljiškega gospodstva. Gestrinovo delo pojasnjuje tudi sočasne kulturne vplive in stike.